

Povijest kaldejske ili perzijske crkve.

(Nestorijevci, Siro-Kaldejci, Asirci, Kaldejski kršćani).

Msgr. Dr. Kamil Dočkal.

(Nastavak)

7. Sjedinjenje Siro-Kaldejaca.

Perzijska crkva nije nikada bila u izravnom saobraćaju s Rimom, nego samo u početku preko antiohijskog patrijarata. Tim, što se kršćani Perzije otcijepiše od državne vjere istočno-rimskog carstva i učiniše potpuno neovisnima od antiohijskog patrijara prihvativši Nestorijeve zablude, posta perzijska crkva skizmatička i heretička, a da nije načinila izravnog preloma s Rimom. Između rimske crkve kao takove i između perzijske crkve nije bilo uopće izravne veze sve do početka 13. stoljeća, kad Rim započne raditi na sjedinjenju Siro-kaldejaca.

Prvi, koji su, poslani iz Rima, radili na tom poslu, bili su Dominikanci. Bilo je to oko god. 1233. Bagdaski nestorijevski patrijari lijepo su primili Dominikance, pa su neki od njih dali lijepe izjave odanosti rimskoj vjeri i crkvi.³⁹ Ali dalje od izjava nije došlo. God. 1247. posla patrijar Sabar Jesu V. svog vikara Rabbana Aru papi Inocenciju IV., da radi na uniji. Rabban Ara bude u Rimu zareden za patrijara. Da li je ta unija imala većeg opsega, nije poznato. Veći uspjeh polučen je za pape Eugena IV. (1431.—1447.), tog najvećeg radnika za sveto sjedinjenje u crkvenoj povijesti. Za njega se god. 1445. sjedini s rimskom crkvom nestorijevski metropolit na Cipru Timotej iz Tarza ujedno sa svojim pukom.

To su bili počeci plodne unije Siro-Kaldejaca, koja je nastala polovicom 16. stoljeća. Povod velikom unionističkom pokretu u Mezopotamiji dao je izbor katolikosa iz smrti patrijara Šimuna V. god. 1551. Prema uredbi patrijara Mar Šimuna I. iz god. 1450. tražio je nećak pokojnog patrijara Bar Mamas, da bude posvećen za siro-kaldejskog patrijara u Bagdadu kao Šimun VI. Bar-Mamas. Nu mnogi Nestorijevci siti već stogodišnjeg gospodstva u jednoj te istoj obitelji, htjedoše prekinuti s tom praksom. Nezadovoljnici, među kojima bijahu biskupi iz Arbele, Salmasa i Aderbeidžana, sastadoše se u Mossulu, pa tu s monasima izabraše za patrijara Ivana Sulaku, monaha iz samostana sv. Hormizde.⁴⁰ Pošto je Šimun VI. Bar-

³⁹ Rabban Simon, periodeut patrijara Sabrisa V. (1226.—1256.) poslao je papi Inocenciju IV. poslanicu, u kojoj ga naziva »Pater patrum, decus pastorum, cherubim corporeus et seraphim carneus, sedem beati Petri tenens, papa omnium climatum mundi coram Deo«. Sr. M. Jugie: »Theologia dogmatica christ. orient.« V. St. 52.

⁴⁰ Samostan sv. Hormizde sagrađen je u 7. stoljeću (628.—647.) na brdu Beth-Edra, ima 100 ćelija udubenih u pećinu. Osnovao ga sv. Hormez ili Hormizda, monah Kaldejac iz samostana Bar Eta, muž sveta života i

Mamas bio od svojih pristaša posvećen, poslaše nezadovoljnici Ivana Sulaku u Rim k papi Juliju III. (1550.—1555.), da ga posveti za kaldejskog patrijara.

Rad na sjedinjenju perzijskih Nestorijevaca s Rimom, kao i odnošaje sjedinjene kaldejske crkve osvijetlio je nedavno kaldejski arhimandrit Msgr Samuel Gamil, koji je kao prokurator kaldejskog patrijara boravio u Rimu, te je iz rimskih arhiva povadio sve isprave, koje se tiču toga pitanja. Sabrane isprave izdao je pod naslovom: »Documenta relationum inter S. Sedem Apostolicam et Assyriorum orientalium seu Chaldaeorum ecclesiam tum jam edita tum majori ex parte nunc primum ex archivo Vaticano prolata notisque historicis illustrata.« Radnja je izlazila u rimskom časopisu »Bessarione« od 1898.—1903. Ova nam zbirka dokumenata omogućuje, da sastavimo povijest kaldejske unije iz vrela.

Nestorijevski Kaldejci upraviše god. 1552. papi Juliju III. poznito pismo, gdje ga mole, da im potvrdi monaha Ivana Siuda ili Sulaku za patrijara. U pismu zovu papu »Ocem otaca. Vrhovnim pastinom, Petrom našeg vremena i Pavlom naših dana«; »koi sjedi na stolici Petra apostola i drži ključeve visine i dubine«. Tuže se, da su oni, »Istočni Nestorijevci«, sirotani bez pastira, koji bi mogao rediti svećenike. Tuže se, da si je već od sto godina jedna obitelj prisvojila pravo na patrijaršku čast. S tim nije zadovoljan ni kler ni puk. Zato su uskratili priznanje članu te porodice, pa su se sastali iz svih krajeva: iz Babilonije, Karhe, Arbele, iz Otoka, koji je posred Tigra (Džezireh), iz perzijskog Taura, Nizibisa, Mardina, Amide, Hassan-Kepe i svih ostalih krajeva, u grad Mossul. Kler i puk složio se u jednoj pogodnoj osobi za patrijaršku čast, a to je monah Rabban Siud ili Sulaka, čovjek razborit, učen, čista života i vrstan govornik. Njega su silom izvukli iz samostana i sada ga šalju u Rim sa tri narodna prvaka Adamom, Tomom i Kalefom, da ishodi sebi posvećenje u Oca kršćanstva. Do Jeruzalema ga je pratilo 70 narodnih boljara.⁴¹

čudotvorac. Samostan sv. Hormizde nalazi se blizu današnjeg mjesta Alkoša u Iraku. Alkoš je nekadanji grad proroka Nahuma, a nalazi se 9 sati sjeverno od Mossula. Tu je u 15. st. bila rezidencija mossulskih patrijara, pak ih je 9 ondje pokopano. Danas postoji tamo jedan ženski samostan francuskih sestara od Bezgriješnog Začeca bl. Dj. Marije. Dominikanac J. M. Vosté pronašao je tamo god. 1926./7. mnogo rukopisa, pa je prepisao 330, koje je izdao pod naslovom: »Catalogue de la Bibliothèque syro-chaldéenne du Couvent de Notre Dame des Semenses près d'Alqoš«. Paris, Geutner, 1929.

⁴¹ Ovu je poslanicu objelodanio Sam. Gamil: »Documenta relationum inter S. Sedem Apostolicam et Assyriorum Orientalium seu Chaldaeorum ecclesiam tum jam edita tum majori ex parte nunc ex archivo vaticano prolata notisque historicis illustrata«. Doc. IV. u »Bessarione«, Roma, 1899. Vol. V. St. 511. Istu je poslanicu izdao Gamil na drugom mjestu: Appendix I. Doc. I. prema latinskom prijevodu, što ga je Andrija Masius iz sirokaldejskog autografa načinio. (Sr. A. Masii opus »De Paradiso commentarius«, Antwerpen 1569. St. 266).

Papa Julije III. (1550.—1555.) lijepo primi kaldejsko poslanstvo. Prije nego bude molbi udovoljeno, položi Ivan Siud ili Sulaka pred papom usmeno i pismeno ispovijest vjere, kojom priznaje sv. Pismo St. i Nov. Zavjeta, simbol apostolski, sabor nicejski, carigradski, efeški i kalcedonski i sve daljnje koncile, koje je primila rimska crkva, prihvaća svih 7 sv. sakramenata, priznaje primat s dodatkom: »Nam ita habetur in libris nostris, quod sacerdotium nostrum ex ista ecclesia Romana sit.«⁴² Nakon položene vjeroispovijesti bude Rabban Sulaka ili Sulalla (što znači Ascendens) u Rimu god. 1553. posvećen za biskupa i za kaldejskog patrijara. To je važna godina u povijesti kaldejske crkve, jer s njom započima povijest sjedinjene kaldejske crkve, koja je dobila vrhovnog glavara u samom vječnom gradu.

Kad je novi patrijar dobivao u Rimu pallium, izrekao je kardinal Maffaeus dne 22. februara 1553. pred kardinalima rimske crkve govor, u kojem je prema podacima, dobivenim od Ivana Sulake i njegovih pratilaca opisao stanje kaldejske crkve u to doba.

Sulaka ima oko 40 godina, rođen je u Mossulu, koji se zove i Assur, u kome ima 18 kršćanskih crkvi: 15 nestorijevskih, a 3 jakobitske. Potiče iz ugledne obitelji. Osjećajući poziv Božji stupa u samostan sv. Hormizde (zvan i Rabban Hormez), koji se nalazi s one strane Tigrisa oko 8 km od starih Niniva na jednom brdu, kao i svi samostani onog kraja. Sulaka je bio opat samostana, u kome je bilo 50 monaha.

Najveći dio pučanstva u Asiriji, Perziji i drugim istočnim krajevima čine Nestorijevci, jer Maroniti su samo na Libanonu, Jakobiti su posvud raspršeni, a nema ih mnogo. Nestorijevci imaju tek ime od Nestorija — tako priča kardinal Maffaeus — a ne njegove bludnje, jer se kod ovih ljudi iz Kaldeje ne zapažaju nikakove Nestorijeve bludnje. Druge su sekte Nestorijevcima zavidne, jer su brojem najjači, imaju najviše crkava, druge nadmašuju svojim položajem (koji je međutim nekoć bio sjajniji) i jer »in Indiam usque suas ecclesias frequentes numerant«.

Prije 300 godina poslaše u Rim Mar Aru, koga Sv. Stolica zaredi za patrijara. Vjerojatno je, da je on radio mnogo za sjedinjenje i da je mnoge ustanove svoje crkve promijenio prema rimskom zakonu. Od 100

⁴² Sr. S. Giamil, op. cit. Doc. II. Stil ove vjeroispovijesti odaje čovjeka jednostavna, ali dobre volje. Na pr. o sakramentima govori ovako: »Credimus quoque in sanctum baptismum. Et in sacrificium, quod est corpus et sanguis Christi. Et in Sacerdotium sanctum. Et in Matrimonium. Et in oleum sanctificans. Erat quidem olim apud nos consuetudo, ut revelaremus peccata nostra inter nos, sed surrexit violentus tyrannus, et abolivit eam, orta est caedes ac contentio et cessare fecit illam. Sed nunc, o Pater noster, habemus spem in te, quod scribes per litteras, et excommunicabis eos, qui id observabunt. Confirmatione vero an veteres usi sint, ignoro. Monachus enim sum ego, et quis me docuisset?« Navodim tekst prema prijevodu Andrije Masija.

godina prisvojio si neki patrijar pravu, da njegova porodica baštiniuje patrijaršku čast. Posljednji je patrijar htio da na patrijaršku čast postavi svog nećaka, kome je bilo 10 godina, nu umro je prije, nego je dječak bio zaređen. Kler i puk upotrijebiše ovu zgotu, da se dokine ova zloporaba. Namah iza smrti patrijara sastadoše se u Mossulu biskupi iz Arbele, Salame, Aderbeidžana (Salmas ili Salama i Aderbeidžan su u Perziji). Uz njih dođoše iz svih krajeva ugledni laici, po 3 ili 4 izaslanika pojedinih gradova s vjerodajnicom: iz Babilonije, zvane sada Bagdad, iz Otoka Tigrisa (Gazerte ili Džezireha), iz Taurisa perzijskog, Ekbatane, Nizibisa, iz Mardina, Amide, i iz Hassan-Kefe (utvrđenog grada na visokom grebenu nad obalom Tigra u blizini Gazerte), i tu izabraše monaha Siuda ili Sulaku, koga poslaše u Rim po posvećenje. Moli, da se njegova stvar što prije riješi, da ne bi puk misleći da je na putu umro, što drugo poduzeo. Zajedno moli, da mu Sv. Otac dade vješta čovjeka, koji bi ga pratio u domovinu i koji bi poučio kaldejski puk točno u nauci rimske crkve.⁴³

Kardinali s veseljem saslušaoše izvještaj svoga druga. Sulaka je obavio u Rimu sve potrebno i dobio pallium. Na njegovu zamolbu dodijeli mu papa Julije za pratioce Ambrozija Tezeja i njegova druga Antonija, oba iz reda sv. Dominika. Obavivši sve poslove vrati se Ivan Sulaka u Mezopotamiju i započe rad na organizaciji nove crkve. Za stolicu odabere Amidu (ili Diarbekir). Zaredi Rabana Hormizdu iz Amide, prije zvanog Asmar Abib, za metropolitu, koji si uze ime Mar Ilija. Onda zaredi Mar Abed-Jesu, biskupa u Gazerti, i postavi ga metropolitom u crkvi sv. Phetiona u Amidi, koji je doskora postao njegov nasljednik u patrijaratu.

Međutim protivnici nisu mirovali. Njegov takmac Šimun VI. Bar Mamas pokrene sve moguće, da ga makne. Potplati »pretora grada Amide« davši mu 10.000 dinara. Ivan Sulaka bude uhvaćen i zatvoren. Četiri su ga mjeseca držali u zatvoru, pa ga ondje svakojako mučili. Bojeći se puka odvedoše ga tajno u brda, ondje ga ubiše i baciše u rijeku.⁴⁴

Nakon smrti Ivana Sulake izabraše sjedinjeni Kaldejci god. 1556. jednoglasno za patrijara Mar Abed-Jesu ili Abdisu, metropolita u Gazerti ili Džezirehu. Bio je to čovjek vrlo pobožan,

⁴³ Izvještaj kardinala Maffeja štampan je kod S. Giamila, op. cit. Doc. III.

⁴⁴ Put u Rim, posvetu za patrijara, povratak u domovinu Ivana Sulake opisuje siro-kaldejski kodex Syr. Vat. 63, st. 103, što ga je izdao S. Giamil, op. cit. Doc. IV. Smrt Ivana Sulake, osnivača kaldejskog sjedinjenja, opisao je u 3 heptasilapske pjesme Mar Abed-Jesu, biskup iz Gazerte, koji ga je naslijedio u časti patrijara. Prva pjesma počima riječima: *Gloria Creatori, qui nullo pacto a creaturis comprehendit potest.* Druga: *O quam lamentabilis est haec historia, quam amara fama mortis!* Treća: *Benedictus Christus, qui generis nostri amoris sui clementia miseratus est.* Sr. S. Giamil, op. cit. Doc. IV.

obrazovan u kaldejskoj i arapskoj literaturi, vrstan pjesnik.⁴⁵ Prema primjeru svog predšasnika pođe god. 1562. osobno u Rim da dobije posvećenje i pallium u pape Pija IV. (1559.—1565.). Kad je stigao u Rim, bio je od rimskih teologa pitan o najtežim bogoslovskim stvarima, pa kad je u svemu lijepo odgovorio, bude od Pija IV. inauguriran za patrijara 7. III. 1562.⁴⁶ Pallium je dobio 4. maja iste godine.

Prije nego se vratio u domovinu, pošalje patrijar Abed-Jesu istopis svoje vjeroispovijesti i ocima sabora tridentskog. U listu ocima veli, da živo želi i sam doći u Trident da zboruje s ocima, nu nažalost mora da se vrati kući, jer mu je stado odasvud okruženo neprijateljima, pa treba vode i tješitelja. Nu zato obećava, da će rado prihvatiti sve dekrete sabora, koji su izdani i koji će biti izdani.⁴⁷ Prije odlaska uruči mu papa Pijo IV. bulu, kojom daje razne povlastice kaldejskim patrijarima.⁴⁸

⁴⁵ Abed-Jesu (Ebed-Jesu ili Abdisu) bio je umjetni pjesnik. Još kao biskup u Gazerti ispjevao je u čast papi Pavlu IV. (1555.—1559.) pjesmu, koju u kaldejskom originalu i latinskom prijevodu donosi S. Giamil, op. cit. Doc. VII. (»Bessarione«, 1899. Vol. V. St. 514). Svaka katica počinje jednim slovom alfabeta po redu, a stihovi su u dvanaesteru. Kako smo gore vidjeli, opisao je i tragičnu smrt svog predšasnika.

⁴⁶ Ispovijest vjere, što ju je Abed-Jesu položio u Rimu, nalazi se doslovno u buli, kojom ga papa Pijo IV. potvrđuje za patrijara, kojom ga riješava biskupije Džezireh i prenosi na patrijaršku stolicu u Mossulu. Ispovijest vjere počinje riječima: »Ego Abdisu, filius Joannis de domo Marva (Maron) ex civitate Gesire in Tigri flumine, olim monachus monasterii sanctorum Rahe (Achae) et Joannis fratrum ordinis s. Antonii credo et corde confiteor...« Vidi tekst bule kod S. Giamila, op. cit. Doc. VIII. Tu je štampana papina bula u latinskom izvorniku i u siro-kaldejskom prijevodu.

⁴⁷ Ovdje ćemo donesti dio spisa, upravljenog tridentinskim ocima odakle će se vidjeti, koje biskupije spadaju pod babilonskog patrijara. Bilješke Sam. Giamila glede gradova donest ćemo u hrv. prijevodu. »Sacramenti porro a Patriarcha Assyrio nuncupati formula his verbis concepta est: Ego Abd-Isu, filius Joannis de domo Marva (Maron) ex civitate Gesire in Tigri flumine, olim monachus sancti Antonii, monasterii SS. Rahae (Achae) et Joannis fratrum, nunc Dei et Apostolicae Sedis gratia Primas sive Patriarcha civitatis Muzal in Assyria Orientali, sub cujus jurisdictione multi metropolitae et dioecesai continentur, videlicet: Arbel metropolis, Sirava, Hancava episcopatus, Cheptiam metropolis, Charamleys, Aschusc (Alkuš) episcopatus; Nassibin metropolis, Machazzin, Tallescani, Mardin episcopatus; Seert metropolis, Azzen (Hassan-Kepa) episcopatus; Elchessen metropolis, Zuch (Zachu) et Mesciara episcopatus; Gurgel metropolis, Esci episcopatus; Amed metropolis, Charuchia, Yhayr, Tannur episcopatus: quae omnes simul regiones subsunt Turcarum imperio. Ormi (Urmija u Perziji) superior metropolis, Ulcismi et Cuchia (danas potpuno tursko

Vrativši se u Mezopotamiju revnovao je Abed-Jesu neumorno za katoličku crkvu. Brižno je čuvao i vjeru i jedinstvo crkve sve do svoje smrti, te je vrlo mnogo Nestorijeavca privukao na uniju. Poput svojih predšasnika poslao je u Indiju Mar Hormeza Iliju Asmar Abiba, nadbiskupa u Amidi, zajedno s Ambrozijem Tezejem, koji je međutim postao biskupom, i njegovim drugom dominikan-
cem Antonijem, da pregledaju siro-malabarske crkve i da ojačaju sjedinjenje u Indiji. Patrijar Abed-Jesu poslao Siro-Malabarcima u

selo 5 km daleko od Urmije) episcopatus; Ormi inferior metropolis, Dura-soldos (možda Solduz, kraj 40 km južno od Urmije, danas u većini turski), Escimuc (Ušnuk u današnjoj Turskoj južno od Solduza, danas nastanjen od Kurda, tek što crkvu Mar Abrahama čuvaju neke kaldejske obitelji), episcopatus; Espurgan (selo kraj Urmijskog jezera sa 1000 duša, svi nestorijevci, stolica biskupa) metropolis, Nare (možda grad Nazi na zapadu od Urmijskog jezera sa 800 Kaldejaca), Giennum (valjda Gavilan, veliki kršćanski grad na urmijskoj ravnici, do god. 1868. sijelo nestorijevskog biskupa) episcopatus; Salmas (Salama u Perziji) metropolis, Baomar (Baumar, grad u ravnici Salamasse), Sciabathan (selo u kurdskom gorju nastanjeno djelomice od Kurda a djelomice od Kaldejaca), Vasthan episcopatus; omnes Persarum regi vulgo Sophi nuncupato subjecti. In India vero Lusitanis (Portugalcu) subjecta: Cuscim (Cochin) metropolis, Cananor metropolis, Goa metropolis, Calicuth episcopatus, cui subest Caronngol civitas, quae adhuc ab idololatris et ethnicis hominibus possidetur. Juro et polliceor... (slijedi prisega, da prihvaća sve zaključke koncila).« Izvještaj o patrijaru Abed-Jesu te o perzijskoj crkvi dao je tridentinskim ocima kardinal Marko Antonije Amulius. Iz tog izvještaja razabiramo, da je patrijar star 60 godina, vanredno uman, učen, pobožan i plemenit. Na putu u Rim da je bio napadnut jedamput od Druza, a dvaput od Turaka, koji su ga i batinama bili. Veli, da Kaldejci imaju iste knjige sv. Pisma kao i Rimljani. Patrijar da je pročitao grčke i latinske sv. oce u sirsom i arapskom prijevodu i onda još mnoge druge autore, zapadnjacima nepoznate. U Amidi da postoji stara biblioteka, u kojoj su knjige iz apostolskih vremena. Patrijaru se pokorava oko 200.000 vjernika, koji pobožno štiju Krista, sv. apostole, koji primaju iste sv. sakramente kao i na zapadu, koji prikazuju sv. misu i štiju svete. Sr. Sam. Giamil, op. cit. Doc. X.

⁴⁸ Bula pape Pija IV. od 1562. daje patrijaru ove povlastice: Smiju nositi pallium, smiju dati pred sobom nositi križ u svom patrijaratu osim u prisutnosti papinskog legata, odrješavati od svih rezervata osim ubivstva ili ranjavanja biskupa; zamjenjivati zavjete osim zavjeta vječne čistoće i redovničkog staleža; opraštati od svih ženidbenih zapreka osim srodstva I. i 2. stepena i svaštva I. stepena; na Božić, Uskrs i Duhovo podjeljivati potpun oprost uz obične uvjete; potvrđivati izbor biskupa i nadbiskupa u patrijaratu, posvećivati ih primivši prije od njih u ime papino prisegu vjernosti; podjeljivati nadbiskupima pallium, koji oni smiju nositi u određene dane; skrušene krivovjerce primati u jedinstvo crkve. Sr. Sam. Giamil, op. cit. Doc. IX.

Indiju i stalnog biskupa Mar Josipa. A kad je taj od Portugalaca bio po nepravdi uhvaćen i otpremljen u Lisabon, posla patrijar u Indiju biskupa Mar Abrahama. Međutim se Mar Josip vrati iz Lisabona, pa između Josipa i Abrahama dođe do prijepora. Mar Abraham ostavi Indiju i dođe u Babilon k svome patrijaru. Taj ga s preporučnim pismom pošalje u Rim papi Piju IV. Papa ispita stvar, pa se svojski zauzme za Mar Abrahama i kod latinskog nadbiskupa u Goi i kod biskupa u Cochinu. Njima stavlja na srce, da poštuju prava sjedinjenog patrijara babilonskog na Indiju i da svaki biskup od njega poslan, ima dobiti onu biskupiju, koja mu je doznačena. Predlaže, da se biskupija cochinska podijeli u dvoje: Mar Abraham, kojemu je vjera prokušana i dobra, neka bude u Angamali, a Mar Josip u novoj biskupiji.⁴⁹

Poslije kratkog ali revnog biskupovanja umre patrijar Abed-Jesu god. 1566. u samostanu sv. Jakoba u blizini grada Seerta. Njegov život i djela opisao je Petar Strozza, tajnik pape Pavla V. u uvodu djela: »De dogmatibus Chaldaeorum disputatio ad Patrem Adam Eliae, Patriarcham Babylonis ad Paulum papam V. legatum«, Roma. 1617. Među inim kaže Strozza: »A njegova slika vidi se u kraljevskoj dvorani vatikanske palače među kardinalima i ostalim prelatima oko Aleksandra III. kojima prima pokajnog cara Fridrika u Mlecima.«⁵⁰

Poslije smrti patrijara Abed-Jesu postade patrijarom Mar Aatalla ili Jaballaha, biskup sveta života. Radi starosti nije mogao poći u Rim da položi ispovijest vjere i primi pallium. Njega je u učvršćivanju i širenju unije izdašno pomagao glasoviti Mar Ilija Hormes Asmar Abib, metropolit Amide i Jeruzalema, koji je po želji Abed-Jesu-a boravio u Indiji i sređivao tamošnje prilike, a iza smrti njegove vratio se u diecezu. Revni Mar Ilija Hormes predobaje za uniju jednu jaku ličnost: Mar Šimuna Denhu, metropolita iz Dželu, Seerta i Salmasa. On uskrati posluš nestorijevskom patrijaru Iliji V., nasljedniku Šimuna Bar Mamasa, pa prizna sjedinjenog patrijara Mar Jaballahu (1578.—1580.). Što više Šimun Denha naslijedi Jaballahu u patrijarškoj časti.

Šimun Denha javi svoj izbor u Rim papi Grguru XIII. (1572.—1585.) Poslanica, koju su uz Simona Denhu potpisali svi

⁴⁹ Svi listovi pape Pija IV. te Grgura XIII. u predmetu Mar Abrahama odštampani su kod Sam. Giamila, op. cit. Doc. XI.—XX. »Bessarione«, Roma, 1899. Vol. VI.

⁵⁰ Msgr Sam. Giamil dao je sliku preslikati, pa ju je poslao u Mossul, gdje je izvješena u patrijarškoj palači među drugim babilonskim patrijarima. O Abed-Jesu piše Al. Assemani: »Commentaria de Catholicis seu Patriarchis Chaldaeorum et Nestorianorum«, Roma 1775. St. 221 ss. te Ebed-Jesu Khayyath: »Syri Orientales seu Chaldaei Nestoriani et RR. Pontificum Primatus«, Roma. 1870. St. 124.

sjedinjeni biskupi kaldejski, njih 12, je jedan od tipičnih primjeraka istočne retorike.

Biskupi pišu ovako: »Immensitati totius universi Papae Domini Gregorio XIII. Tu, qui es sol splendissimum et maximus in firmamento ecclesiae sanctae radius luminis, qui sanctos ecclesiasticos illuminas et sidere quo illustratur Lucifer et Luna tua splenduerunt Domini nostri greges et rutilo sole quo luxisti et nunc lucas in ecclesia sancta, omneque mundas et super nivem dealbas. Tu, qui es sol, rex luminum ecclesiasticorum et scientia membrorum christianorum maxima ... Tu es pater patrum et maximus pastorum, sol ecclesiasticum et lumen christianorum et caput ecclesiae sanctae et craneum Catholicatus et lux patriarcharum et maximus sanctae ecclesiae sacerdotum et caput pastorum sponsae Regis Salim, cujus saluti non est finis, confirmatus in capite ecclesiae ut Petrus et prosper in suo pascendi officio ut Paulus, et elatus omnibus in rebus ut Apostoli sancti socii tui. Amen.«⁵¹

List kaldejskog episkopata nosio je u Rim pomenuti Mar Ilija Hormes, koji je rukovodio i izbor patrijara. Došavši u Rim bio je Mar Ilija sjajno primljen od kardinala Caraffe, protektora kaldejskog naroda. U Rimu je proboravio 2 godine, da posvrši sve poslove. Tom je zgodom Mar Ilija preko kardinala protektora podastro papi Grguru opširan izvještaj o prilikama u kaldejskom patrijaratu. Taj je izvještaj u talijanskom originalu iz Vat. arhiva prvi put objelodanio Samuel Giamil.⁵²

Dok su kaldejski biskupi nestrpljivo čekali Mar Iliju, taj je obavio u Rimu sve poslove, izradio potvrdu za novog patrijara Šimuna Denhu, primio pallium i darove. God. 1582. krene na put u Mezopotamiju. Bojeći se napadaja na putu, preda u sirscom gradu Tripolisu papine isprave, pallium i darove talijanskom konzulu, da to otpremi svojim putem u Aleppo, kamo je mislio sam poći. Medutim dode samo do Libanona. Ondje umre iza nekoliko dana. Iz Aleppa bude sve kasnije poslano kaldejskom patrijaru.

Poradi rata, koji je tada bijesnio između Turaka i Perzijanaca, stanovali su kaldejski patrijari najprije u Amidi, onda u Seertu, iza toga u Salmasu, dok nije patrijar Šimun Denha prenesao stolicu u Urmiju odnosno u sandžakat Zeinalbak na perzijskoj granici. Tu su sjedinjeni kaldejski patrijari stolovali do god. 1670. Svi su nosili ime Šimun, dok su nesjedinjeni nasljednici Šimuna VI. Bar Mamasa uzeli ime Ilija.

*

U 17. stoljeću zapaža se veliki pokret prema Rimu i među nesjedinjenim Nestorijancima, kojemu se pokretu pridružiše i ne-

⁵¹ Sr. S. Giamil, op. cit., Doc. XXIV.

⁵² Sr. S. Giamil: op. cit. Doc. XXV. (Relazione, e dimande fatte del reverendo Mar Elia Arcivescovo di Amed nella Mesopotamia mandato dal reverendo Mar Denha Simone eletto patriarcha di Musal della nazione chaldaea orientale).

storijevski patrijari u Mossulu. Povod tomu dadoše dva pobožna Kaldejca iz Lahse na Tibetu, koji iz neke pobožnosti god. 1606. poduzeše težak i naporan put iz Tibeta do Jeruzalema, a onda iz Jeruzalema u Rim, da pohode grobove sv. Petra i Pavla i da poljube noge sv. Ocu papi. Poznato je, da su se Nestorijevci u srednjem vijeku proširili na istok do Kine i Japana.⁵³

Ta dvojica su se zvali Georgij Davitov, muž od 45 godina i njegov nećak Ivan, laik sv. Bazilija iz Lahse. Nakon 5 mjesecnog puta dođoše sretno u Rim gdje budu od Rimljana najljepše primljeni. Došli su baš u vrijeme korizme, pa su imali priliku, da prisustvuju obredima i pranju nogu u crkvi sv. Petra. Iz neke počasti i njih su po želji pape Pavla V. uvrstili među 12 siromaha. Poslije su po tadanjem ceremonijelu s drugima bili primljeni u audijenciju sv. Oca. Taj ih je mnogo pitao o prilikama u Kaldeji. Na njegovu želju oni su svoj izvještaj i napisali.⁵⁴ Obdareni papinskim darovima vratili su se putnici sretni i zadovoljni. Na putu su se svratili k nesjedinjenom patrijaru kaldejskom u Mossulu Iliji II., pa su mu donesli darove iz Rima. Tako su mu lijepo pričali o krasnom primitku u Rimu, da je patrijar Ilija II. odlučio poslati posebno poslanstvo u Rim.

U Rim bude poslan Rabban Adam, arhidakon patrijarške kurije i arhimadrit noseći vjeroispovijest svog patrijara Ilije II. On dođe u vječni grad god. 1610. Tu preda poslanicu svog patrijara, koju je on sastavio u ime svog gospodara načinom, koji odaje dosta niski stepen naobrazbe.⁵⁵ Poslije je morao mnogo i dugo razgovarati i

⁵³ Da su Nestorijevci prodrli daleko na istok, u Indiju, Tartariju ili Mongoliju, i Kinu, sr. J. S. Assemani: »Bibliotheca orientalis«. Roma, 1719—1728. Tom. III. Pars 2. St. 413—548, te Al. Assemani: »Commentaria de Catholicis seu Patriarchis Chaldaeorum et Nestorianorum«. Roma 1775. St. 72. Tu se govori o glasovitom kamenom spomeniku, što je bio podignut za patrijara Annan-Jesu god. 781., a koji se god. 1625. našao u gradu San-Xuen kod grada Siganfu u Kini. Opširnije o misijama Nestorijanaca u Mongolskoj, Kini i Japanu vidi »Bessarione«. Roma, 1898. Br. 25/26.

⁵⁴ Cijeli izvještaj ovih putnika štampao je Sam. Giamil: »Informazione che danno delli Paesi et Religione loro doi Peregrini. Caldei Christiani di S. Thomaso per nome uno Giorgio di Davit, huomo di 45 anni, et 1 altro suo cugino Giovanni di Davit di anni 40 frate laico di S. Basilio, venuti da Lahse, in Caldeo Laafe per il viaggio di cinque mesi per terra a Gieruzalem et da Gieruzalem a Roma per visitare le Basiliche de SS. Apostoli, a bacciar li piedi della Santita di N. S. Paolo V., nel mese di Marzo 1 anno 1606«. Op. cit. Doc. XXVII.

⁵⁵ Sr. S. Giamil: op. cit. Doc. XXVIII. Mar Adam navodi mnoge zanimljive stvari. Izbilježiti ću samo nešto. Pripovijeda o ratu između Perzijanaca i Turaka i kako su oba naroda pritisla i njihove krajeve. Nu on veli, da ima ipak plemena, koja nisu pokorena ni od Turaka ni od Perzijanaca. »Istarum (sc. familiarum) nomina sunt ista: Geluitae 4.000 sunt, et illorum dux David; Sofonitae 1000, et dux Isaac; Thionitae 700, et caput illorum Cacus; Botonitae 700, et dux illorum Choscetus; Tocomonitae 300,

raspravljati s bogoslovima papinske kurije, dok se konačno nije uvjerio, da su Nestorijevci u zabludi, dok nije priznao sve članke vjere i dok nije osudio Diodora iz Tarza, Teodora iz Mopsvestije i Nestorija.

Papa Pavao V. (1605.—1621.) pošalje po arhidakonu Adamu nestor. patrijaru dugu poslanicu. Hvali njegovu želju za sjedinjenjem, pa mu tumači sve razlike između katoličke i nestorijevske crkve. Sve ono, što je bio predmet dugih rasprava između njegova arhidakona i papinih bogoslova, on ukratko u poslanici ponavlja, te traži od patrijara, da spise Diodora iz Tarza i Teodora iz Mopsvestije (*«lethalis hujus messis semina»*) iz svoje crkve i svog naroda istrijebi. Šalje mu darove: česticu sv. križa, uklopljenu u zlatni križ posut draguljima; štampanu knjigu evanđelja u arapskom jeziku, srebrni kalež s patenom, tiaru i pontifikalno odijelo, dvije arapske knjige (*«utiles ad medicinae corporalis doctrinam et ad intellectus acumen augendum»*). Hvali arhidakona Adama, da je u Rimu pobožno kao pravi redovnik živio, da je bio revan i poučljiv priznavajući zablude i prihvaćajući istinu; zato moli, da bude nagrađen.⁵⁶

Papa Pavao upotrijebi ovu priliku, da piše i ostalim nestorijevskim biskupima. Zato napiše jedno pismo Gabrijelu, nadbiskupu u Hassan-Kepi, Iliji, nadbiskupu u Amidi i Seertu, Jakobu, nadbiskupu Nizibisa i Mardina, Anan-Jesu, nadbiskupu Asirije, Josipu, nadbiskupu Gazarte (*Insulae Tigris*) i Jesus-Dedit, nadbiskupu Perzije. Svakomu od ovih šalje blagoslov i arapsku knjigu evanđelja, koju mogu rabiti u liturgiji. Posebno pismo poslao je papa po arhidakonu Adamu Mar Iliji, nadbiskupu od Amide i Seerta, koji je prema kazivanju Adamovu od svih najučeniji i najpobožniji i koji je zapravo začetnik cijelog unionističkog pokreta. Njemu šalje papa knjigu evanđelja i još druge dvije arapske knjige. Papa je dao Adamu preporučno pismo franjevačkom gvardijanu, čuvaru Siona, gdje moli, da se stara kaldejska kapela u crkvi Božjeg groba ogradi ogradom, od koje ključ neka bude kod samog gvardijana. Konačno je Adam dobio preporučno pismo i na maronitskog patrijara Petra Ivana i njegova vikara Georgija, nadbiskupa iz Edena. Papa preporučuje Adama gostoprimstvu i hvali Ivana Hesronitu i Izaka Siadrenskog, pitomce maronitskog kolegija u Rimu, koji su prevodili sve spise prigodom boravka Adamova u Rimu s kaldejskog na latinski i s latinskog na kaldejski.⁵⁷

et dux illorum Seriuca; Desnoitae 250, et caput illorum Jona; Sotonitae 300, et caput eorum Chartus; Cocenitae 250, et dux illorum Servus Jesus; Sochitae 200, et dux illorum Esdu; Talonitae 300, et dux illorum Jona; Raconitae 200, et caput illorum Sached; Farsonitae 200, et dux illorum Cersus; Olotonitae 200, et dux illorum Rova; Gatzorochitae 200, et dux illorum Carsus; Barvadtitae 400, et dux illorum Osanna; Belitae 300, et dux illorum Sergius; isti omnes viri bellatores et sclopetarii.«

⁵⁶ »Epistola Papae Pauli V. ad Eliam, Babylonis patriarcham«. Vidi S. Giamil, op. cit. Doc. XXX.

⁵⁷ Sve ove poslanice objelodanio je S. Giamil, op. cit. Doc. XXXI.—XXXIV. Kako se vidi iz potpisa, sve je ove poslanice koncipirao i potpisao

S arhidakonom Adamom poslao je papa u Mezopotamiju dva Isusovca, jer je patrijar Ilija molio, da mu papa pošalje ljude pouzdane, koji će se uvjeriti o dobroj njihovoj volji i koji će pomoći djelo unije. Papa pošalje Ivana Antonija Marietta Rimljanina i Petra Metuscitu Maronita. Njima uruči provodno pismo svim političkim vlastima (*»scarissimis in Christo filiis nostris Romanorum, aliisque Regibus illustribus ac Rebuspublicis, necnon dilectis filiis Nobilibus viris ducibus, principibus, baronibus, dominisque temporalibus quibuscunque, exercituum quoque ac classium praefectis, capitaneis, ducibus militibus, acierum et portarum custodibus, ac demum Christianifidelibus quibuscunque nobis etiam non subjectis«*). Posebno pismo upravi papa opet maronitskom patrijaru kao posredniku između Sv. Stolice i Kaldejaca, te velikom vojvodi Kosmi Medici od Etrurije.

Poslanstvo je sretno došlo na istok. god. 1614. Arhidakon Adam bude doskora nagrađen. Posta metropolitom od Amide, a kasnije i metropolitom jeruzalemskim. Uze si ime Mar Timotej. Metropolit pak Ilija, začetnik nove unije, odreče se dieceze Amide, a zadrža za se samo diecezu Seert. Ovo promaknuće Adama javiše papi posebnim listom u znak svog veselja i odanosti Mar Mabrijel, nadbiskup iz Hassan-Kepe, Mar Ilija, nadbiskup iz Amide (*»quam dedit propter filium suum spiritualem Mar Timoteum«*), Mar Josip, nadbiskup Gazarte i Mar Abraham iz Huchdonfora u Perziji.⁵⁸

Patrijar mossulski pregne da udovolji želji papinoj, da provede uniju rasčistivši točno sva dogmatska pitanja. Nu za taj posao nisu mu se činili zgodni Isusovci Marietti i Matuscita, barem u tadanjim prilikama (možda radi prevelike strogosti Isusovaca prema Kaldejcima u Indiji), pa zamoli od pape druge bogoslove, po mogućnosti Franjevce, koji su na istoku više poznati i koji bolje poznadu tamošnje prilike, te uživaju veće povjerenje. Papa odgovori patrijaru, da mu je poslao ova dva Isusovca, jer su se lično vrlo prijateljili s arhidakonom Adamom za vrijeme njegova boravka u Rimu i stekli njegovu ljubav; nu ako ih ne smatra zgodnima, on ih opozivlje, a njihovu misiju predaje o. Tomi Navarskom, franje-

Petar Strozza, koji je svoj rad opisao u djelu: *»De dogmatibus Chaldaeorum disputatio ad Patrem Adam, Eliae, patriarchae Babylonis ad Paulum papam V. legatum«*. Roma, 1617. U dodatku priložio je Petar Strozza tome djelu ove spise: *Synodalia Chaldaeorum, videlicet Epistola synodica Eliae, patriarchae Babylonis et archiepiscoporum ejus oboedientiae ad papam Paulum V. — Sermo Timotei, archiepiscopi Amed, de recta fide, ab eisdem in synodo recognitus et receptus. — Carmina in laudem S. D. N. a Gabriele, archiepiscoporum seniore, occasione synodi composita. — Preces Chaldaeis consuetae, ex quibus patet, eorum in summum Pontificem sanctamque apostolicam Sedem constans cultus et veneratio.*

⁵⁸ Poslanica je datirana sa 8. III. 1616. Sr. S. Giamil, op. cit. Doc. XLIII.

vačkom gvardijanu u Aleppu, koji neka si za pratioca uzme jednog brata svoga reda.⁵⁹

Čim se stižase tadanje ratne prilike, pode Toma Navarski u Amidu, gdje se u njegovoj prisutnosti održa sinoda nestorijeviskih biskupa dne 8. marta 1616. Biskupi upraviše papi sinodalnu poslanicu.

U toj poslanici izriču svoju katoličku vjeru u Presv. Trojstvo, Utjelovljenje Sina Božjega u jednoj osobi i dvije potpune i nepomiješane naravi, u izlazak Duha sv. od Oca i Sina, u nauku da je Marija Bogorodica itd. Na koncu dodaju: »Et si dixeritis, Nestorium non assentiri huic sententiae; manifestum est enim ipsum mortuum esse, et non posse resurgere de sepulchro, et mutare nos a nostra sententia. Et nos refutamus quodcunque est in libris nostris, si non convenit cum nostra sententia. Verum nomen Nestorii adhaesit nobis, et non possumus illud rejicere, quantumvis contendamus.« S ovom poslanicom poslaše saborski oci papi i rasprave o imenu Nestorija i Teodora, što ih je sastavio po želji Petra Strozze Mar Timotej. Dodaju: »Et si fuerit aliquid, quod non placet vobis ex his quae misimus, faciemus, ut placeat Vobis«. Željno očekuju prihvrat poslanice, kako bi proširili sjedinjenje i u Indiji, gdje Nestorijevisci imadu mnogo trpjeti. Zaključuju: »Et nos omne quod faciemus, mitemus in Indiam, ut etiam ibi multiplicetur laetitia in hac concordia nostra.«⁶⁰

Papinski legat Toma Navarski izvijesti papu Pavla V. posebnim pismom o svom radu i uspjehu, gdje izrazuje svoj optimizam i veselje nad polučeniim sjedinjenjem. U pismu kliče: »Ecce dico vobis: levate oculos et videte regiones, quia albae sunt iam ad messem... Misisti tandem: et ecce primitiarum fruges adveniunt, messisque maturae aristae de longe in arcam Domini congregantur... Et si in oriente ecclesia ipsa occubuit, ecce diebus tuis, beatissime Pater, quasi aurora consurgit.«⁶¹ Na sinodi pak u Amidi ispjevao je Mar Gabrijel, metropolit iz Hassan-Kepe, u čast pape Pavla V. vrlo lijepu pjesmu, koju u sirokaldejskom izvorniku i latinskom prijevodu sa slikom teksta u oba jezika donosi Sam. Giamil.⁶² Međutim je Sv. Stolica vrlo ozbiljno gledala na sklopljeno sjedinjenje. Papa Pavao V. prihvatio je sinodalno pismo, pohvalio dobru volju. Nu ispravio je neke netočnosti.

U svom odgovoru razjašnjava pravo značenje riječi »persona« i »hypostasis«, te traži, da osude Nestorija, Teodora i sve heretike, koje su

⁵⁹ Sr. Sam. Giamil, op. cit. Doc. XLIII.

⁶⁰ Sr. Sam. Giamil, op. cit. Doc. XL., XLI. i XLII.

⁶¹ Sam. Giamil, op. cit. Doc. XLIV.

⁶² Sam. Giamil, op. cit. Doc. XLV. Pjesma počinje: »Lege lector circulum et ab S. incipe sapienter et per eam perfice scienter et pro compositore offer orationem«. Ako se 6 katica poreda uzduž i popreko i po jednoj umjetnoj geometričkoj figuri, uvijek se dobije krasan smisao ili čitali vertikalno ili horizontalno ili po crtama one figure. Pjesma je vrlo obradovala papu Pavla V., koji se je autoru srdačno zahvalio. Sr. S. Giamil, op. cit. Doc. XLVI.

osudili ekumenski sabori nicejski, carigradski, efeški, kalcedonski te 2. i 3. carigradski. I zaključuje: »Quae omnia cum perfeceritis, ut confidimus, firma et constituta erit vestra cum sancta Romana Ecclesia unitas atque communio. Tunc omnia amoris et caritatis officia vobis alacriores promptioresque praestabimus... et difficultates, quas in Indiis patiuntur homines nationis vestrae, removebuntur.« Podjedno im šalje na potpis ispovijest vjere, koju su rimski bogoslovi najpomnije sastavili.⁶³

Vjeroispovijest potpisaše patrijar Ilija, metropoliti Ana-Jesus, Josip Jesujab i Timotej. Nu uz dodatak: »Haec autem nomina (nempe Teodori et Nestorii) non est possibile auferre et abradere a libris nostrorum Orientalium. De omnibus operibus aliis ecce subscripsimus ac acceptavimus et sigillo munivimus.«⁶⁴

Tako je sretno sklopljena unija i drugom polovicom Nestorijevaca. Odsada su bila dva sjedinjena nestorijevska patrijarata: jedan stari od Ivana Sulake sa sjedištem u Urmiji odnosno Zeinalbaku, i drugi novi sa sjedištem u Mossulu, odnosno Alkošu kod Mossula. Da se odnošaji između te velike orijentalne crkve i Rima pravilno odvijaju, osnovao je papa Aleksandar VII. (1655.—1667.) mjesto papinskog nuncija za Perziju sa sjelom u Aspahanu. Prvi je na to mjesto poslan benediktinac Placido de Chemin, biskup iz Neocezareje s naslovom »Coadjutor Babyloniae«.⁶⁵

*

⁶³ Papin list od 20. VI. 1617. i ispovijest vjere vidi kod Sam. Giamila, op. cit. Doc. XLVII. Oboje u latinskom originalu i u siro-kaldejskom prijevodu. Iza siro-kaldejskog prijevoda stoje riječi: »Ego Petrus Strozza, humilis Canonicus SS. Basilicae Principis Apostolorum in Vaticano et SS. D. N. Paulo Papa V. ab epistolis secretis ad viros Principes, translationem hanc professionis fidei in Chaldaicum sermonem faciendam ab erudito aequae ac pio viro Dmno Isaac Sciadriensi Maronita doctore theologo Lurani SS. D. N. jubente eam legi ut in omnibus difficultatibus et ambiguitatibus relatio semper ad latinam scripturam habeatur, in quarum fidem hanc manu mea scripsi meumque signum apposui An. Dni. 1617. 29. Junii.«

⁶⁴ Msgr Giamil ovomu pripisu istočnih biskupa dodaje ovu opasku: To se nema tako razumijevati, da istočni biskupi ne će u tom poslušati rimsku Stolicu, nego pokazuje tek fizičku i moralnu nemogućnost izvršiti zapovijed. Za to bi naime trebalo sabrati sve liturgičke knjige iz svih istočnih krajeva, što je bilo nemoguće. S druge strane bi to u ono vrijeme bilo štetno za djelo unije, jer bi pobudilo sablazan puka. Međutim će biskupi nastojati u buduće polako i mudro ukloniti ta imena, što se i dogodilo. Danas doista nema u crkvenim knjigama sjedinjenih Nestorijevaca nigdje spomena o Teodoru i Nestoriju. Sr. S. Giamil, op. cit. opaska iza Doc. XLVII.

⁶⁵ Dopisivanje u tom predmetu između pape Aleksandra VII. i perzijskog kralja Aabhasa II., te patrijara Šimuna vidi kod S. Giamila, op. cit. Doc. LIII.—LVI.

Nu radost nije potrajala dugo. Nad sjedinjenjem Kaldejaca nadviše se ponovno oblaci. Nova unija, s toliko truda pripremana i provedena, trajala je tek do god. 1660. Te godine padoše mossulski patrijari opet u skizmu. Da bude nevolja još gora, iza 10 godina otpade od Rima i sjedinjeni kaldejski patrijar u Urmiji od prve unije.

No već dvije godine kasnije, god. 1672. pođe za rukom oo. Kapucinima, da predobe za uniju nestorijevskog metropolita Mar Josipa iz Amide ili Diarbekira na veliku radost pape Klementa X. (1670.—1676.), koji ga dne 25. I. 1673. obodri, da ustraje i da veliko djelo sjedinjenja uspostavi.⁶⁶ Pošto je isti Josip preko kapucina o. Bonaventure poslao u Rim ispovijest vjere, koja bude pronađena dobrom, potvrdi papa Inocencije XI. (1676.—1689.) Mar Josipa za patrijara sjedinjenih Kaldejaca sa sjedištem u Diarbekiru 24. VI. 1681. pod imenom Mar Josip I. Pošto je radi svog sjedinjenja Mar Josip imao mnogo da prepati od skizmatičkih Nestorijevaca, pođe god. 1675. u Rim ad limina apostolorum. Ohrabren vrati se k svome stadu, gdje ga čekahu još veći progoni disidenata. On podnese sve ustrajno, te mnoge od svojih protivnika predobi za sjedinjenje. Radi teške bolesti očiju zahvali se god. 1693. na časti patrijara kaldejskoga, te pođe u Rim na liječenje. Tu je živio još 13 godina.⁶⁷

God. 1693. naslijedi ga Mar Josip II., koga potvrdi Inocencije XII. (1691.—1700.), te mu pošalje pallium. On je kroz 25 godina unatoč strašnih progona sa strane skizmatika kao pobožan i učen pastir ravnao svojom crkvom pišući knjige, učvršćujući vjeru i reformirajući život svojih vjernika.

Mar Josip II. napisao je ova djela: »Gaudium justorum et medicina peccatorum«, »Lampas lucis« (oba djela su prijevod s arapskog na sirski), »Penkita« ili »Liber precum festivitatum«, »De praestantia vitae anachoreticae et coenobiticae necnon de contemptu hominum in saeculo viventium«, »Dialecticae liber« (prijevod s arapskog na sirski), te napokon »Speculum tersum«. Ovo posljednje djelo napisao je god. 1703. u Amidi u arapskom i u kaldejskom jeziku. Umro je 1712. Svoju autobiografiju opisao je u bilješci djela »Speculum tersum«. Njega zovu »doctor peritus, philo-

⁶⁶ Sr. S. Giamil, op. cit. Doc. LVIII.

⁶⁷ Mar Josip I. dođe u Rim 1694. Kad izliječi svoje oči, osta u Rimu baveći se književnim radom. Sam svojom rukom napisa mnogo siro-kaldejskih kodeksa, koje je u oporuci za pape Klementa XI. (1700.—1721.) ostavio vatikanskoj biblioteci. Umro je u Rimu, te je pokopan u crkvi zavoda »Collegium Urbanum«. Njegovu biografiju napisao je god. 1719. Abdul-Ahad, metropolit iz Amide u arapskom jeziku. To je djelo iz arapskog autografa preveo na francuski jedan vješt siro-kaldejski svećenik pod nadzorom učenog patrijara Ebed-Jesu V. V. Khayyatha god. 1896. To je djelo izdao iste god. štampom J. B. Chabot, veliki prijatelj Kaldejaca.

sophus admirabilis, unicus sui temporis, stella fulgens et columna lucens in Ecclesia catholica«. ⁹⁸

Pred smrt želio je još poći u Rim, pa se je žalio papi Klementu XI. (1700.—1721.) što radi bolesti ne može putovati. Papa ga utješi listom od 21. V. 1712. Iz tog papinog odgovora razabiremo ovo: Prema odredbi pape Siksta V. moraju svi ordinariji u određeno doba doći u Rim ad limina apostolorum, nu papa Urban VIII. dozvolio je, da biskupi in partibus infidelium mogu svoj izvještaj Sv. Stolici podastrijeti »per procuratorem«. Zato papa tješi patrijara, neka se ne trudi sam u Rim, već neka postavi stalnog svog prokuratora, koji će boraviti u Rimu, i preko njega neka pošalje izvještaj o stanju svojeg patrijarkata. ⁹⁹

Mar Josipa II. naslijedi u patrijaratu Mar Josip III. Timotej, koji bude potvrđen od pape Klementa 26. II. 1713. Za njegova vladanja obnoviše se progone, koji su pod konac Josipa II. malo jenjali. Nestorijevski patrijar Ilija XI. (po nekima XII.) Denha, koji je rezidirao u Mossulu (postao patrijarom 1722. mlad, u dobi od 22 godine) i jakobitski patrijar Ignacij Izak, koji je upravljao svojom crkvom od 1710.—1730., stanujući u samostanu Zaafaran kod Mardina, podbodoše turske vlasti protiv patrijara Josipa III. i prouzročiše tako žestoke progone, kakovih je malo bilo. Ocrnjivanjem, varkama i spletkama učiniše disidenti, te su turske vlasti prognale misionare Kapucine iz Mezopotamije (oni prebjegoše u Aleppo), a patrijara Josipa baciše u zatvor, zlostaviše, obasuše

⁹⁸ Glavni podaci te autobiografije jesu: Rodio se g. 1667. u Tel-Chepi kraj grada Mossula od plemenitih roditelja. Otac mu se zvao Gemaa, a mati Šamuni porodice Beth-Maaruf. U mladosti učio je čitati sirske kodekse. U 14. godini primio je dakonat, u 22. prezbiterat u Amidi ili Diarbekiru od patrijara Mar Josipa I., pod čijim okom se uzgajao. Nakon dvije godine bude imenovan metropolitom, a nakon slijedeće 2 godine bude posvećen za patrijara u Amidi. Kao mladi patrijar baci se na nauku, pa stade učiti kod Arapa logiku, fiziku, metafiziku i teologiju, jer — kako sam veli — u to vrijeme kršćani nisu imali na Istoku nikakove škole. Kod tog studija sam dodaje jednu iskrenu bilješku: »Nisi Deus fuisset adjutor meus, vivus fortasse in infernum discendissem, eorum causa, quae legendo hauseram ab iis, qui extra nostrum ovile vivunt«. Ovu biografsku bilješku u kaldejskom jeziku i latinskom prijevodu vidi kod S. Giamila, op. cit. »Bessarione« 1900. Vol. 7. St. 125—129. Najzanimljivije je djelo »Speculum tersum«, koje ima 5 poglavlja. Kratki sadržaj i analizu djela donosi Al. Assemani u svojim komentarima: »De catholicis seu Patriarchis Chaldaeorum et Nestorianorum« (Roma 1775.). Jedno cijelo poglavlje u kaldejskom originalu i u latinskom prijevodu štampao je S. Giamil i to caput I: »Quod Ecclesia Romana est caput omnium Ecclesiarum quapropter Dom. n. Papa est pater omnium christianorum et fieri nequit, ut Ecclesia in rebus fidei erret.« Op. cit. Doc. CI. »Bessar.« 1900. vol. 8.

⁹⁹ Sr. S. Giamil, op. cit. Doc. LXIV.

nepodnosivim globama, a onda mu oteše patrijarška imanja u Ninivama, te ga prognaše. Patrijar potraži pravdu u Carigradu kod visoke porte. Narodni prvaci iz Niniva i Mardina poslaše god. 1730. o svom trošku prokuratora u Carigrad, da brani patrijarinu stvar. Kad to nije pomoglo, sam pođe u Carigrad god. 1731. ali badava. Kad nije uspio u Carigradu, pođe u januaru 1732. u Rim, gdje osta 5 mjeseci. Dobivši od Propagande preporučno pismo htjede se vratiti u domovinu, u svoju stolicu Diarbekir, nu pošto je baš tada planuo ljuti rat između Perzije i Turske, vrati se natrag u Rim, gdje ga Propaganda smjesti u domu Lazarista kod Montecitorija. Tu osta šest godina. A onda se na molbu i zaklinjanje svojih vjernika dozvolom Sv. Stolice god. 1741. vrati u Diarbekir, gdje je uz velike tegobe živio i vladao do god. 1756. Prije svog odlaska predao je Propagandi vrlo opsežan pismeni izvještaj o događajima u kaldejskom patrijaratu od 1700. do 1741.⁷⁰

U vrijeme ovoga patrijara posla papa Klement XI. god. 1718. u Orijent Andriju Scandara, Maronitu sa otoka Cipra, da traži, kupi i donese u Rim kaldejske i arapske rukopise. Posao uspije. I Andrija Scandar dopremi u Rim veliko mnoštvo rukopisne građe, na osnovu koje je Maronit J. Simon Assemani napisao svoje veliko i glasovito djelo »Bibliotheca orientalis« u 3 knjige. U Mossulu namjeri se Scandar na učenog i idealnog nestorijevskog svećenika Kheder Hormisdu, koga prevede na uniju. Kasnije dode isti u Rim, gdje je mnogo godina radio. Umro je u kolegiju kod Sikstova mosta ostavivši Propagandi svoju zbirku siro-kaldejskih rukopisa (među kojima je osobito dragocjen »Sirsko-arapski Leksikon«).

Na molbu patrijara Josipa III. dozvoli papa Benedikt IV. (1740.—1758.) g. 1755., da dakoni, koji su primili taj sveti red u herezi, pa su se jedamput ili i drugiput oženili, smiju kao sjedinjeni zadržati žene, ali uz uvjet, da nikada više ne vrše dakonske službe.⁷¹

Iza smrti Mar Josipa III. izabraše kaldejski biskupi za patrijara Mar Timoteja, metropolita iz Diarbekira, koji uzme ime Mar Josip IV. Izbor potvrdi papa Klemens XIII. god. 1759. Pošto je novi patrijar potpisao propisanu ispovijest vjere, posla mu isti papa pallium po rektoru kolegija Propagande o. Ildefonzu.

Za patrijara Josipa IV. vrlo ojača unija. Nestorijevski patrijar Mar Šimun, koji je stajao na čelu nesjedinjenim Kaldejcima u Kurdistanu i Perziji sa sijelom u Urmiji, zamoli sjedinjenje s Rimom. Sjedinjenje bude prihvaćeno. Taj veseli događaj priopći papa Klement XIV. (1769.—1774.) u tajnom konsistoriju dne 17. VI. 1771. a

⁷⁰ Cijela knjiga izvještaja u talijanskom jeziku, zajedno s prilogima odštampana u Sam. Giamila, op. cit. Doc. LXVII. »Bessarione« 1900. Vol. VII. St. 318—354 i 576—599. Među prilogima su okružnice raznih redovničkih poglavara (Isusovaca, Kapucina, poljskog misionarskog reda, kardinala bečkog Kolonića), koji preporučuju patrijara Josipa III. svojim podložnima za pomoć.

slijedeće godine upravi Mar Šimunu pismo, gdje ga hvali, što je došao u jedinstvo kršćanske sloge, pa ga potiče, da ustraje i obećaje mu svaku pomoć. Iste godine sjedini se s rimskom crkvom nestorijski patrijar Mar Ilija, koji je stolovao u samostanu sv. Hormizde kod Mossula, zajedno sa svojim nećakom Mar Jesujabom (Jesus-Dedit). Pregovore o prelazu ove dvojice vodio je papinski nuncij u Perziji Kornelije, biskup iz Ispahana.⁷²

Tako su sada istodobno postojala tri sjedinjena kaldejska patrijara: Josip IV. s naslovom »Babilonskog patrijara« u Diarbekiru, Šimun u Urmiji za Kaldejce u Perziji i Turskoj, te Ilija Hanna u Mossulu za drugi dio Mezopotamije. Na taj način unija u »Istočnoj crkvi« silno ojača. Poslije obraćenja patrijara Ilije izabraše si nesjedinjeni Nestorijevci drugog patrijara, koji se odabra sjedište u Urmiji.

*

Poslije smrti patrijara Josipa IV. imenova Sv. Stolica upravljateljem babilonskog patrijarata mossulskog metropolita Mar Ivana Hermeza (Hormizdu). Kad su na ovoga stigle u Rim velike tužbe, da loše upravlja patrijarškim dobrima i da su u patrijaratu »gravissima damna et perturbationes«, bude Ivan Hermez suspendiran, a umjesto njega postavi papa Pijo VII. (1800.—1823.) godine 1818. apostolskim delegatom babilonskog patrijarata Mar Augustina Hindi, metropolita Amide ili Diarbekira, kome stavi uz bok svećenika Georgija iz Alkoša. Crkveni anali kaldejski zovu Mar Augustina Hindi Mar Josipom V. te mu daju ime patrijara.⁷³

Pošto se svjedočanstvom latinskog babilonskog biskupa Petra Aleksandra Couperie dokazalo, da su sve tužbe, iznesene protiv Mar Ivana Hermeza ili potpuno lažne ili jako pretjerane, skine papa Leon XII. (1823.—1829.) s njega suspenziju, pa mu opet preda u upravu babilonski patrijarat. Bio bi ga imenovao i patrijarom, da ga nije pretekla smrt. Njegovu želju izvrši papa Pijo VIII. (1829.—1830.), koji god. 1830. imenova Mar Ivana (Hannu) Hermeza patrijarom babilonskim sa sjedištem u Mossulu.⁷⁴ On posta

⁷¹ Papinska elokucija nalazi se u S. Giamila, op. cit. Doc. CX., pismo patrijaru Simonu, op. cit. Doc. CXI.

⁷² Sr. S. Giamil, op. cit. Doc. CXII. i CXIII.

⁷³ Tako ga patrijarom zovu kronotaksi Jos. Lamy i A. d'Avril. Čini se, da Augustin Hindi nije bio imenovan patrijarom, jer je Stolica htjela smanjiti broj sjedinjenih kaldejskih patrijara. S. Giamil ne navodi ni jedan dokument, odakle bi se vidjelo, da je pomenuti imenovan patrijarom, a breve Pija VII. od 26. 1818. zove ga samo »apostolskim delegatom cijelog babilonskog patrijarata«. S. Giamil, op. cit. Doc. CXIV.

⁷⁴ Bula imenovanja Pape Pija VIII. počinje riječima: »Cum patriarchalis ecclesia Babylonensis Chaldaeorum, cui b. m. Josephus IV., ultimus illius Patriarcha, dum viveret, praesidebat, per obitum dicti Josephi Patriarchae... pastoris solatio destituta, atque ob locorum et temporum vi-

glavom svih sjedinjenih Kaldejaca, dok je patrijarat u Diarbekiru dokinut.

Kad je patrijar Mar Ivan Hormez ostario, pa nije mogao osobno vršiti svojih dužnosti, imenova papa Grgur XVI. (1830.—1846.) god. 1838. Mar Izaiju Jakoba, perzijskog biskupa iz Aderbeidžana, koadjutorom babilonskog patrijara s pravom nasljedstva. Iza smrti patrijara Ivana Hormeza posta patrijarom Mar Nikola Izaija Jakobi, te dobije iz Rima pallium. U primanju pallija zastupao je novog patrijara u Rimu Nikola Murad Maronita.⁷⁵ God. 1847. odreče se Nikola Izaija Jakobi patrijarške časti, a slijedeće godine bude na njegovo mjesto izabran, te od pape Pija IX. (1846. do 1878.) potvrđen Mar Josip Audo, metropolit iz Diarbekira. Taj je vladao od 1848.—1878. za pape Pija IX.

God. 1860. izraziše kaldejski biskupi s patrijarom na čelu svoju žalost nad patnjama, što ih trpi papa radi napadaja na papinsku državu i papinski ugled. Pija IX. se zahvali potičući istočne biskupe, neka se mole Bogu »ut imperet ventis et mari et ecclesiam suam sanctam a tot tantisque calamitatibus eripiat« i neka nastoje »gregis incolumitati diligentissime prospicere et multiplices inimicorum hominum fallacias detegere, errores repellere, et coarguere ac tela retundere.«⁷⁶

Za vrijeme Josipa Auda držao se vatikanski koncil, kome je prisustvovao sam patrijar. Svi su istočni biskupi zajedno s patrijarom prihvatili zaključke sabora, radi čega ih papa Pija IX. u više pisama hvali. Za Pija IX. nastadoše veće smutnje u armenskoj, a i u kaldejskoj crkvi. Radilo se o pravima i povlasticama istočnih patrijara. Sv. je Stolica zabranila istočnim patrijarima posvećivati biskupe bez njene privole. U tom pogledu izdane su dvije bule: bula »Reversurus« iz god. 1867. i bula »Cum ecclesiastica disciplina« iz god. 1869. Bule su izazvale veliku reakciju među Armencima u Carigradu i među Kaldejcima. Armenci stvoriše skizmu. S kaldejske strane ustao je sam patrijar Josip Audo na obranu svojih historičkih patrijarških prava, osobito s obzirom na malabarsku crkvu. On se faktički opre papinskim odlukama, pokuša svoju stvar braniti i na vatikanskom saboru. Ali ne uspije. Kad nije popustio, bude god. 1876. izopćen, ali slijedeće se godine pokori, pa umre pomiren s crkvom. S vremenom ublaži Sv. Stolica obje bule, o čemu će biti više govora u povijesti indijske crkve.⁷⁷

cissitudines et ob gravia simulque diuturna in ea natione excitata dissidia Sedes illa patriarchalis hucusque vacaverit: ... slijedi imenovanje. Sr. S. Giamil, op. cit. Doc. CXVII.

⁷⁵ Sr. Giamil, op. cit. Doc. CXX.

⁷⁶ Sr. papinu poslanicu babilonskom patrijaru Josipu VI., nadbiskupu Petru Georgiju iz Seleucije, Ignaciju iz Mardina, Hieronimu Pavlu iz Džezireha i Mihajlu iz Seerta. Sr. S. Giamil, op. cit. Doc. CXXIV.

⁷⁷ Dokumenti o cijeloj prepirci sadržani su kod S. Giamila, op. cit. Doc. CXXVIII. i sl. Tu je predstavka Josipa Auda, pisana 20. II. 1875. u

Iza smrti Josipa VI. Auda, sastaje se kaldejski biskupi 26. VI. 1877. u samostanu Bl. Dj. Marije u Alkošu, pa izabraše za patrijara Petra Iliju Abolionama, biskupa iz Džezireha. Taj bude potvrđen od pape Leona XIII. god. 1878. kao Petar Ilija XII. Za njega bude uspostavljen potpuni mir i sklad između kaldejske crkve i Sv. Stolice, jer je odmah prihvatio bulu »Cum ecclesiastica disciplina«. Njega hvale radi čestitosti života, duboke vjere i dobrotnosti.⁷⁸ Poslije njegove smrti obaviše kaldejski biskupi 28. X. 1894. izbor u samostanu Bl. Dj. Marije kraj Alkoša u prisutnosti Msgra H. Altmayera, latinskog nadbiskupa bagdaskoga, i papinskog delegata za Mezopotamiju, Armeniju i Kurdistan. Za patrijara izabran je Mar Ebed-Jesu Khayyath, nadbiskup iz Diarbekira, koji primi potvrdu i pallium od pape Leona XIII. god. 1895.⁷⁹ Leon XIII. dade patrijaru na njegovu zamolbu biskupa adjutora, spoji biskupiju Akra sa Amadijom, tako da će odsad biskup Amadije nositi i naslov Akre. Biskupom sjedinjenih biskupija postade Mar Hanna Sahar ili Fat-Allah. Patrijar Ebed-Jesu Khayyath slovi kao učenjak. Umro je 6. XI. 1899.

Izbor novog patrijara se zategnuo do jula 1900., jer turska vlada nije htjela dopustiti, da izboru kaldejskih biskupa pribiva latinski biskup kao delegat Sv. Stolice. Dne 20. jula 1900. bude izabran Mar Josip Emanuel H. Thomas, biskup u Seertu. U izbornom tijelu bijahu ovi: biskup Toma Audo iz Urmije, Ivan Sahhar, biskup iz Amadije i Akre, biskup Jeremija Makdasi Timotej iz Zachu, nadbiskup Jakob Abraham iz Džezire, nadbiskup Josip Ilija Khayyath iz Nizibisa, nadbiskup Sulejman Sabbagh iz Diarbekira i arhidakon Ilija Mellus iz Mardina.

Život i zasluge novog patrijara ocrtao je papa Leon XIII. u svojoj alokuciji dne 17. XII. 1900. gdje kaže: Novi patrijar svršio je nauke u kolegiju oo. Isusovaca u Beyruthu, odakle se 1879. vratio u domovinu, gdje je u novom bogoslovnom sjemeništu, što ga je baš tada u Mossulu

Alkošu u franc. jeziku. U njoj brani patrijar prava svoja glede izbora biskupa, usrdno i ponizno moli, da se ne provodi bula »Cum ecclesiastica disciplina« radi mnogih i teških zlih posljedica, tumači ulazak Jakobita u Malabar, te dokazuje pravo svoje vlasti nad indijskom crkvom odlukama samih rimskih papa. — Tu je također i čestitanje patrijara papi Piju IX. prigodom 50. godišnjice biskupovanja, kao i srdačan odgovor pape, oboje god. 1877, dakle iza izmirenja, kao i novi dekret Propagande od 24. VIII. 1877. glede izbora kaldejskih biskupa (patrijar s biskupima i pukom bira biskupa, a onda ga predlaže na potvrdu Sv. Stolici).

⁷⁸ Sr. Sam. Giamil, op. cit. Doc. CXXXV.—CXXXIX. Izboru Ebed-Jesu Khayyatha 31. X. 1894. pribivao je i Msgr Samuel Giamil kao sekretar, te je sam pisao sinodalna akta.

⁷⁹ Dekreti o potvrdi i podjelenju pallija štampani su kod Sam. Giamilla op. cit. Doc. CXLIII.—CXLV. Tu je odštampana i papinska alokucija u tajnom konsistoriju od 17. XII. 1900.

podignuo patrijar Ilija Abbolyonam, postao prefekt i profesor. Iz tog su sjemeništa pod njegovom rukom izašli mnogi dobri svećenici, od kojih su neki već i biskupi. Stekavši velikih zasluga za kaldejsku crkvu posta biskupom u Seertu, gdje je za poznatog progona i pokolja sa strane divljih Kurda mnogo pretrpio. Unatoč neprestanih progona sagradio je u Seertu novu katedralnu crkvu, što su već mnogi prije njega htjeli učiniti, a nisu mogli.⁸⁰

Mar Josip Emanuel II. Thomas ravna kaldejskom crkvom do danas.⁸¹

8. Golgota Siro-Kaldejaca iza svjetskog rata.

Pošto smo opisali povijest Siro-Kaldejaca kroz stoljeća do najnovijeg vremena, preostaje, da kažemo nešto o najnovijoj povijesti njihovoj, koja je vrlo zanimljiva, ali i žalosna. Svjetski rat (1914.—1918.) stvorio je bijednomu ali ponosnomu narodu asirskomu pravu Golgotu, koja nije prestala sve do danas.

U početku svjetskog rata otimali su se za prijateljstvo Siro-Kaldejaca Rusi i Englezi. Rusi su nastojali kroz azijsku Tursku dobiti put u Sredozemno more i u Perzijski zaljev, pa su u Nestorijevcima tražili saveznike za svoje osnove. U Urmiji su uredili svoju misiju, koja je trebala Nestorijevce malo po malo predobiti za pravoslavlje. Ruski rublji postigoše više nego propovijedanje. Blizu 25.000 Nestorijevaca prihvatilo je službeno rusko pravoslavlje. Ali primivši rublje veći dio ovih ostavio je odmah pravoslavlje i vratio se k staroj svojoj vjeri. I Englezi su kušali tražiti u Nestorijevcima svoje saveznike. Oni poslaše k njima svoje anglikanske i američke vjerovjesnike, nu uspjeh je bio vrlo malen.

Nestorijevski patrijar videći se okruženim odasvud neprijateljima popusti u političkom pogledu Rusima i Englezima, pa im pruži pomoć. Pomoću njihovom osvojiše Rusi dvije pokrajine u vilajetu Wan, a Englezi pokrajinu Bassorah u Mezopotamiji.

Međutim god. 1917. nasto strašan preokret. Ruska vojska, rastrojena boljševizmom, napusti Siriju, pa se povuče na Kavkaz, a Sirci i Armenci ostadoše izloženi bijesu Turaka. Turci, pomognuti Kurdima i Perzijancima, prognaše ruske bande, ali usput strahovito opustošiše nestorijevska mjesta. U pokolju na tursko-perzijskoj granici pade do 20.000 Siro-Kaldejaca, što Nestorijevaca, što sjedinjenih. Nekoliko hiljada oboružanih prebjegne u Rusiju, pa se nastani u Baki-u i u Tiflisu. Međutim navali mossulski valija Haidar-Paša te wanski valija Tahsin-Paša s vojskom od 300.000 ljudi na nestorijevsko gorje Hakkari. Vojsku redovitih i neredovitih četa sastaviše od Kurda i Perzijanaca. Siro-Kaldejci mogli su ovoj ogromnoj vojsci suprotstaviti tek 60.000 vojnika, doduše slabo opremljenih, ali zato spremnih da neustrašivo brane svoju

⁸⁰ Sr. S. Giamil, op. cit. Doc. CXLV.

⁸¹ Sr. R. Janin: «Les Églises orientales et les Rites orientaux». Paris, 1935. St. 517, gdje je i slika sadanjeg patrijara.

nezavisnost. Deset mjeseci odolijevahu silnoj nadmoći, nu ne moćući dalje odolijevati, izmučeni, oslabljeni, prorijedeni ratom i bolestima odlučiše, da napuste svoju postojbinu, pa da se iseše drugamo. U martu god. 1917. ostavi preko 100.000 Asiraca svake dobi i svakog staleža svoja sela, svoje crkve i svoja dobra, pa podoše, šticeći pratnjom od 10.000 svojih vojnika prema Bagdadu u Iraku, da se stave pod zaštitu engleskih trupa. S mukom, boreći se prsa o prsa, protukoše se kroz turske čete, pa zauzeše Dilman, Džaru i druge neke gradove na perzijskoj granici.

Nesreća htjede, te je u to vrijeme (2. decembra 1917.) bio iz zasjede ubijen nestorijevski »Katholikos« Mar Šimun-Benjamin, komu je bilo tek 36 godina. Jedan naime kurdski poglavica imenom Simko hineći prijateljstvo pozva na ručak patrijara, te više biskupa i poglavica asirskih. Za vrijeme ručka ubije lično patrijara. To unese u patnički narod zabunu. Asirci digoše bunu, pa poklaše nekoliko tisuća Kurda. To dade opet povoda strahovitom ratu između Asiraca i Kurda. Stoljetna mržnja, koja je postojala između ova dva naroda, bukne svom žestinom. U tom klanju pogibe 100.000 Asiraca, među njima 6 biskupa, preko 100 svećenika i đakona. Koji preživješe pokolj, pobjegoše dijelom u Rusiju, dijelom u Perziju, dijelom u Irak. Predstavnici naroda dodoše u perzijski grad Hamadan, koji okupiraše Englezi, pa se tu pobrinuše za nasljednika ubijenom patrijaru. U februaru 1918. izabraše za patrijara, t. j. vjerskog i narodnog poglavicu, brata ubijenoga, koji uze ime Mar Šimun Pavao XX. Međutim taj umre nakon dva mjeseca u Bagubi kraj Bagdada od nestašice i od žalosti nad narodnom nevoljom. Bile su mu tek 24 godine.

Englezi skupiše ostatke asirskog naroda iz Perzije i Iraka, pa ih smjestiše u puste poljane Bagube, gdje ih mnogo pomre od kolere. God. 1919. nije ih bilo više od 50—60.000. Četiri biskupa, koji ostadoše na životu, izabraše s poglavicama naroda za »Katholikosa« nećaka dvojice predašnjih patrijara trinaestgodišnjeg Mar Šimuna - Jesse XXI. Toga poslaše god. 1925. na nauke na sveučilište u Cambridge.

Međutim se god. 1923. vratiše iz Rusije onamo pobjegli Asirci, siti boljševičkog nasilja. Njihova je želja bila, da združe ostatke svog naroda oko Mossula i Bagdada. Vrhovni komesar Sirije, francuski general Wygand, primi ih lijepo, pa im doznači grad Homs (stara Emeza), odakle mogu lako željeznicom putovati do Aleppa i dalje do Mossula, pa raditi za svoj narod. Patrijar sjedinjenih Nestorijevaca ili Kaldejskih kršćana Josip Emanuel Thomas II. iz Bagdada ovlastio je o. Tfindži-a iz Aleppa, da se pobrine za Asirce u Homsu bez razlike, da li su Nestorijevci ili katolici. O. Tfindži dođe u Homs 20. aprila 1923. i tu nade 1052 Asirca sa 7 svećenika. Od toga broja pristupi 202 vjernika sa 4 svećenika sv. sjedinjenju. U 7 mjeseci pode delegatu babilonskog kaldejskog patrijara za rukom, da smjesti sve Asirce dijelom u Aleppu, a dijelom u Mossulu.

Međutim Golgota asirskog naroda nije prestala koncem svjetskog rata. Kad su Englezi nakon mira s Turskom 30. oktobra 1918. preuzeli mandat nad novom državom Irakom, htjedoše njihove vojne vlasti, da iskoriste vojničke kontingente Asiraca, pa su ih

porazdijelili u važnije iračke gradove, da tako pojačaju svoju vojsku, odnosno da ju nadoknade. Ovo je silno ogorčilo muslimansko pučanstvo. Ta dosada su kroz vijekove samo štovatelji Muhameda smjeli nositi oružje i sačinjavati policiju. A sada su se muslimani imali pokoravati trupama kršćanskih urođenika. Asirci su slutili što ih čeka. Oni su se za vrijeme mirovnih pregovora obraćali na evropske velevlasti, da im priznaju tradicionalnu samostalnost i da im sjeverno od Iraka doznače malu državu, gdje bi oni nastavili svoj prijašnji život pod autoritetom svog patrijara.

Nadali su se, da će njihova želja biti ispunjena, barem onda, kad su se Englezi odrekli mandata nad Irakom. Ali badava. Društvo naroda odbije još godine 1931. molbu progonjenog naroda. Kad su engleske čete ostavile Irak, otpusti iračka vlada asirske čete. Irak stade pred Društvom naroda dokazivati, da Asirci žele stvoriti posebnu državu, da će se združiti s kršćanskim grupama u Siriji i stvoriti uzduž Tigra državu, koja bi mogla biti opasna po Irak. Iračka vlada obeća, da će čuvati narodnost asirsku, ali tako da ih razasuje po drugim dijelovima Iraka i da im oduzme oružje, tobože »da spriječi bune«. Asirci su pak htjeli na svaki način, da stanuju na okupu, jer su u tom vidjeli jamstvo, da će moći odolijevati fanatizmu muslimanskog pučanstva i braniti se od navala svojih vjekovnih neprijatelja Kurda. Oni su znali, da bi arapska vlada raspršene Asirce lako »asimilirala« i prevela na islam, što joj je bila i želja, kako je Turska učinila s armenskim grupama u Maloj Aziji.

Godine 1933. usvoji Društvo naroda prijedloge iračke vlade i ovlasti majora Thomsona, da riješi asirsko pitanje i da od iračke vlade dobije što veće garancije za Asirce. Asirci ne htjedoše ni čuti o raseljivanju.

Jedan asirski poglavica Yak prebjegne s četom od kojih 1000 ljudi u francusku Siriju. Patrijar Mar Šimun-Jesse XXI. ne htjede položiti prisege iračkom kralju Feysalu. Zato ga iračka vlada internira i oduzme mu iračko državljanstvo. Izbaviše ga Englezi i u avionu prenesoše na Cipar. Da kazni »buntovnike« provali iračka vojska, sastavljena od »nevojnika« Kurda, pod vodstvom zakletog neprijatelja Asiraca Bekir Sidki Beya u asirska sela. Kurdi nemilosrdno oplijeniše asirska sela i popališe ih, te poubijaše mirne starce i žene. Bekir Sidki Bey bude u Bagdadu svečano dočekan kao ugušitelj »bune« i promaknut od pukovnika na generala.

Patrijar Mar Šimun upravi sa Cipra prosvjed Društvu naroda. Određena bude anketa, u kojoj iračka vlada izjavi: budući da se Asirci ne će pokoriti odredbama, da se rasele po Iraku, neka se za njih slobodno osnuje posebna država, ali negdje po strani izvan Iraka. Društvo naroda prihvati monstruoznu odluku, da se iz stare Kaldeje i Mezopotamije istjeraju Asirci, koji su tu tri tisuće godina stanovali. Društvo naroda imenova komisiju od 6 lica, da prouči, kamo da se smjesti asirski narod izvan Iraka. Nastajale su strašne poteškoće. Ni jedna država nije bila spremna, da u doba krize primi jedan cijeli narod, ma da taj narod nije brojio više od 50.000 ljudi. Konačno se izjavi B r a z i l i j a spremna, da primi Asirce, ali videći,

da bi troškovi prevoza stajali oko 400.000 funti sterlinga, opozove svoju dozvolu.

Jadni Asirci čekahu preko zime 1933./34. na seobu u nepoznate krajeve. U proljeću 1934. nisu htjeli više obrađivati svojih zemljišta ni sijati. Iračka vlada morala ih je siliti da siju, od straha da ih ne mora kasnije hraniti. Komisija Društva naroda je samo raspravljala. Govorilo se, da će Asirci biti premješteni na Cipar, onda u Francuski Sudan, konačno se govorilo o engleskoj Gvineji.

Žalosno je, što veliki i civilizovani narodi pokazaše tako malo interesa za bijedni kršćanski narod, koji je tjeran iz svoje tisućljetne postojbine i što ga nitko ne će primiti. Konačno se stvar rješava sama.

Od godine 1935. ostalo je u sjevernoj Siriji oko 500 asirskih vojnika, koji su onamo prebjegli. Francuski vrhovni komesar dozvolio je, da se k njima dosele i njihove obitelji, koje su ostale u Iraku. I tako se via facti useljuju Asirci iz Iraka u sjevernu Siriju, u Gornji Džezireh (zvan pučki »Patkin kljun«). Konačno je francuska vlada službeno dozvolila, da se cio ostatak Asiraca useli u Siriju.⁸²

9. Misija u Gornjem Džezirehu i na Libanonu.

Gornji Džezireh je danas kraj istočne Sirije, koja stoji pod mandatarnom vlašću Francuske. Kraj mjeri oko 15.000 četv. km. Nekada je tu bilo sijelo bujne kulture, o čemu svjedoče ruševine mnogih gradova. Nu danas je taj kraj pust, gotovo bez ljudi. Dugotrajni ratovi između bizantskog carstva i Perzijanaca, onda provale Islama, Arapa i Turaka, istrijebiše i gradove i ljude. Dolaskom izbjeglica ponovno se napučuje ovaj kraj, koji je po prirodi izvanredno plodan, jer ga obilno natapa Kabur, najveći od pritoka Eufratovih.

Kako se izbjeglice posve slučajno i u neredu naseljavaju, nalaze se i nestorijevska i sjedinjena Siro-kaldejska crkva u početku svoje organizacije.

Puštajući na stranu organizaciju nestorijevskih Asiraca, o kojoj ne čitamo mnogo u našim časopisima, evo nekoliko podataka o sjedinjenima.

Brigu za organizaciju sjedinjenih kaldejskih kršćana povjerio je sv. otac Pijo XI. francuskim Dominikancima. Njima je stavljeno u dužnost, da porade i na sjedinjenju disidenata. Gornji Džezireh stavljen je pod vlast posebnog patrijarkalnog vikara, ovisnog od babilonskog patrijara Emanuela Thomasa u Mossulu. Dominikanska misija, koja je odvojena od svoje matice u Mossulu, dobila je za superiora o. Drapiera.

⁸² Sr. članak »Le calvaire des Assyro-Chaldéens (1915—1935)« u »L'Unité de l'Église« Paris. 1935. St. 417—421 i 449—452. U septembru 1937. donesoše naše dnevne novine vijest, da je patrijar Mar Šimun XXI. opet intervenirao kod Društva naroda, da se uredi pitanje Asiraca.

Glavna sjedišta nove misije jesu mjesta: Kamehlie, Ras-el-Ain, Hassetche i Tel-Abiad. Kamehlie nasuprot Nizibisu na rijeci Jagjag, pritoku Kabura, bio je god. 1925. selo s nekoliko stotina stanovnika. Danas je grad od 15.000 stanovnika. Grad je okružen sa dvadesetak sela, u većini kršćanskih, pa je zato najvažnije misijsko središte. Hassetche se nalazi 75 km jugozapadno od Kamehlie na ušću Jagjara u Kabur. Prije 5 godina bila je ovdje tek jedna mala vojnička stanica, koja je vršila redarstveni nadzor u onoj pustinji. Danas je Hassetche trgovište s više od 6.000 ljudi, te se neprestano povećava. Pučanstvo je u većini asirsko. Ras-el-Ain se nalazi 120 km zapadno od Kamehlie na željezničkoj pruzi prema Nizibisu. Zapadno od njega je Tel-Abiad. Oba grada su sada još u zametku, ali će doskora biti veliki, jer izbjeglice još uvijek dolaze.

Osim Gornjeg Džezireha doseljuju se Asirci i u zapadnu Siriju navlastito u republiku Libanon. Libanon, koji je znao od uvijek očuvati svoju nezavisnost, pa se je i iza svjetskog rata izvoštio samostalnu republiku, gostoljubivo je primio asirske bjegunce, te im je zajamčio mir. Danas ima na Libanonu više stotina sjedinjenih Kaldejskih kršćana, a u Beyruthu oko 200. Za organizaciju njihovu brine se o. Josip Tindži, prije misionar u Homsu, a sada patrijarški vikar za Libanon. On je nedavno za kaldejske kršćane u Beyruthu sagradio crkvu, posvećenu sv. Tereziji od Malog Isusa.⁸³

10. Kler i puk sjedinjenih Kaldejaca.

Patrijar sjedinjenih Kaldejaca nosi naslov »babilonskog patrijara«, a rezidira u Mossulu. Njegova se vlast proteže na sve sjedinjene Nestorijance u Siriji, Iraku, Perziji, Turskoj, Libanonu i Egiptu. Njega biraju biskupi sufragani pod predsjedanjem apostolskog delegata za Mezopotamiju. Izbor potvrđuje Sveta Stolica. Svake 10. godine mora ići ad limina.

Sjedinjeni kaldejski patrijar upravlja izravno sam ili preko patrijarškog vikara svojom nadbiskupijom, koja obuhvaća Mossul i okolicu, Bagdad i okolicu, te 4 patrijarška vikarijata: u Bassorahu, Siriji, Egiptu i Carigradu. Prije rata bio je sjedinjeni kaldejski patrijar i svjetovna glava svojih vjernika. Kao takav bio je potvrđen od turske vlade, od koje je dobivao investituru. To je iza svjetskog rata prestalo.

God. 1914., t. j. prije svjetskog rata imala je sjedinjena kaldejska crkva osim nadbiskupije mossulske, kojom je upravljao sam

⁸³ Sr. R. Janin: »La mission de la Haute Djezireh« u »L'Unité de l'Église« (Paris, 1936. St. 753—754. »L'Oriente cristiano e l'Unità della Chiesa«, talijanski časopis, što od prošle godine izlazi u Bibiani (Reggio Emilia) donosi u broju od augusta 1937. (Anno II, str. 4) članak »Lettera dalla Siria: Come nella Francia Sovietica« (str. 97—100), u kome se vidi, da u novo osnovanoj domovini Asiraca opet krv teče, osobito u mjestima Hassetche, Kamehlie. Talijanski list krivi francusku mandatarnu vlast, da slabo ili i nikako štiti siro-kaldejske kršćane u Gornjem Džezirehu od pokolja Kurda i Arapa.

patrijar, još ove 4 nadbiskupije: Diarbekir, Kerkuk, Seert i Urmija i 8 biskupija: Akra, Amadia, Džezireh, Mardin, Salmas, Sena, Wan i Zakho. Danas postoji samo patrijarška nadbiskupija Mossul-Bagdad, nadbiskupija Urmija i Sena u Perziji, te biskupije Amadia, Akra, Kerkuk, Mardin i Zakho u Turskoj.⁸⁴

Biskupe bira sinod biskupa pod predsjedanjem patrijarata prema prijedlogu klera i puka biskupije, za koju se biskup bira. Izbor potvrđuje Istočna Kongregacija u Rimu.

Za odgoj klera imadu sjedinjeni Kaldejski više sjemeništa. U Mossulu postoji patrijarško sjemenište, koje je bilo osnovano god. 1866., a od god. 1873. do 1882. zatvoreno. Iz tog sjemeništa izašlo je već kojih 40 svećenika i 4 biskupa. Današnji patrijar povećao je zgradu sjemeništa, u kojoj redovno uči oko 25 pitomaca, većinom za patrijaršku nadbiskupiju. — U Mossulu postoji još jedno, interrituelno sjemenište s naslovom papinsko sjemenište, što ga god. 1877. osnovaše Dominikanci za Sirce (sjedinjene Monofizite) i za Kaldejske (sjedinjene Nestorijance). Iz tog sjemeništa izašlo je 36 kaldejskih svećenika i 5 biskupa. Za vrijeme rata prestalo je djelovati, ali je god. 1928. opet otvoreno. Danas broji 37 pitomaca. Za sjedinjene Kaldejske u Perziji postoji još jedno papinsko sjemenište u Rezzayehu (Urmiji), što ga vode Lazaristi. To je sjemenište god. 1845. osnovao Msgr Josip Darnis, apostolski prefekt Perzije. Za svjetskog rata bude zatvoreno, nu god. 1923. opet je otvoreno. Danas ima tamo 30 pitomaca.⁸⁵

Više nauke polaze kaldejski svećenici u Rimu na Propagandi, u isusovačkom sveučilištu sv. Josipa u Beyruthu, u sjemeništu sv. Ljudevita u Carigradu, koje vode Kapucini.

Može se reći, da od prilike polovica kaldejskog klera ima potpunu izobrazbu. Druga polovica primila je tek elementarnu izobrazbu u samostanima, osobito u samostanu sv. Hormizde. Sada je celibat klera obligatoran. Starija generacija (oko jedne četvrtine) je oženjena. Časoslov je isto obligatoran. Seosko svećenstvo živi dosta bijedno, dok je položaj gradskog klera bolji. Svećenici nose odijelo, kombinirano od istočnog i zapadnog. Nose rimsku halju, ali istočni ogrtač i crni turban.

Kaldejski kršćani imadu svoje vlastite redovnike: Antonijevce sv. Hormizde, osnovane god. 1908. prema uzoru maronitskih Antonijevaca. Ti imadu tri samostana u blizini Mossula (nedaleko ninivskih razvalina): samostan sv. Hormizde, samostan Bezgrješnog Začeca kod Alkoša i Mar Georgis nedaleko Mossula.

⁸⁴ Sr. Dr. Emil Hermann S. J.: »Chaldäische Christen« u Buchberger 1931. II. St. 827. Ovdje se nalazi i sadanja zemljopisna karta kaldejske crkve, iz koje se vidi, da sjedinjeni Kaldejski imadu u Turskoj metropoliju u Sertu, a biskupije u Diarbekiru i Mardinu; u Siriji biskupiju Džezireh; a u Iraku patrijarat u Mossulu, te biskupije u Amadiji, Akri, Kerkuku i Zakhu.

⁸⁵ Sr. J. Janin: »Les Séminaires des Églises orientales unies« u »L'Unité de l'Église«. Paris. 1935. St. 491.

Redovnici živu strogo. Uzdržavaju se od mesa i vina od Božića do Uskrsa. Ima ih 55, od toga 20 svećenika, koji upravljaju sa 15 župa.

Za ženske imadu sjedinjeni Kaldejci samostan Dominikanskih Trećoredica u Mossulu (9 kuća sa 42 sestre) i Sestre Bezgrješnog Začeca u Bagdadu, koje je osnovao sadanji patrijar Josip Emanuel Thomas god. 1922. za uzgoj ženske mladeži (2 kuće sa 18 redovnica).⁸⁶

Broj sjedinjenih Kaldejsaca iznosio je prije rata oko 102.000. Imali su 177 sjedišta, 296 svećenika, 153 crkve, 81 kapelu, 103 škole.⁸⁷

C. Clerq, profesor orientalnih crkvenih znanosti, navodi ovako statistiku kaldejske crkve:

Dieceza babilonskog patrijara je mossulska. Ona se proteže sve do Bagdada, pa broji 30.000 vjernika sa 28 župa i 55 svećenika. Teritorij južno od Bagdada, kome je središte Bassorah, čini patrijarški vikarijat sa 5.700 vjernika i 6 svećenika. Uz pomenuti vikarijat ima patrijar još 2 vikarijata, i to u Aleppu i u Kairu. Alepski vikarijat broji 6.000 vjernika sa 10 svećenika. Onaj u Kairu 1.400 vjernika. Patrijar stoluje u Mossulu, te ima na pomoć jednog biskupa.

Crkvena pokrajina mossulska obuhvaća osim patrijarške dieceze 4 sufraganske biskupije; Kerkuk sa 4.800 vjernika, 7 župa i 18 svećenika; Amadiju sa 3.800 vjernika, 18 župa i 22 svećenika; Zakho sa 8.000 vjernika, 16 župa i 18 svećenika i Akru sa 1.800 vjernika, 9 župa i 7 svećenika.

U Perziji imadu sjedinjeni Kaldejci sjedinjene biskupije ad personam Salmas (Shahpur) i Rezzyyeh (nekoć Urmija) sa 3.000 vjernika i 10 svećenika i biskupiju Sena sa 900 vjernika i 3 svećenika.

Tri biskupije u Gornjem Džezirehu i u azijskoj Turskoj su danas u nastajanju, te im se ne može označiti statistika. Može se računati ondje na 3.000 vjernika s nekoliko svećenika.

U evropskoj Turskoj bit će oko 900 sjedinjenih Kaldejsaca, a u Sjedinjenim državama američkim oko 800. Ti su podložni latinskim biskupima.⁸⁸

Mora se reći, da sveto sjedinjenje nije nigdje imalo toliko uspjeha kao kod Kaldejsaca. Nestorijanci nemaju prema katolicima one animoznosti kao drugi istočnjaci pa se lako obraćaju, i to nestorijanski svećenici još lakše nego svjetovnjaci, što se drugdje ne događa. Za sadanjeg patrijara prijedose i 3 nestorijevska biskupa k sjedinjenju. Nažalost svjetski je rat jako zaustavio napredovanje

⁸⁶ Sr. R. Janin: »Les Instituts religieux des Orientaux unies« u »L'Unité de l'Église«. Paris 1935. St. 529.

⁸⁷ »Statistica con cenni storici della gerarchia e dei fedeli di rito orientale«. Roma 1932. Ed. S. Congr. Orient. Priopčeno i u »L'Unité de l'Église«. Paris, 1933. St. 154—157.

⁸⁸ Sr. C. de Clerq: »Les églises unies d'orient«. Paris 1935. St. 112

sjedinenja, a i smanjio broj vjernika. Sada iznosi broj sjedinjenih Kaldejaca oko 72.000. Sjedinjeni Kaldejci prebivaju poglavito u mezopotamskoj ravnici. Nadalje ih ima u gornjoj Siriji, te u turskom i u perzijskom Kurdistanu, gdje su pomiješani s nesjedinjenima. Postoji opravdana nada, da će broj sjedinjenih porasti među nestorijevskim izbjeglicama u Gornjem Džezirehu i u Libanonu.

Sjedinjeni Kaldejci govore kao i nesjedinjeni svoj pučki kaldejski dialekat, ostatak iz dobe starih Asiraca, Babilonaca i Kaldeja, nu govore i arapski, perzijski i kurdski, već prema tomu gdje staju. Dok je naobrazba nesjedinjenih vrlo zaostala, sjedinjeni se vanredno dižu nastojanjem katoličkih misionara. U Perziji naime djeluju Lazaristi, u Mezopotamiji Dominikanci (Mossul) i Karmeličani (Bagdad), te Kapucini u Mardinu. Francuske redovnice iz Toursa i Lons-le-Sauniera uredile su moderne škole. Dominikanci imaju u Mossulu tiskaru, kao i patrijaršija, gdje su izašle mnoge nabožne knjige u kaldejskom jeziku.

Bibliografija za kaldejsku ili perzijsku crkvu.

- J. S. Assemani: »Bibliotheca orientalis«. Roma, 1719—1728. III. Tom. Le Quien: »Oriens christianus«, I—III. Paris, 1740.
- I. A. Assemani: »Commentaria de Catholicis seu patriarchis Chaldeorum et Nestorianorum«. Roma, 1775.
- A. d'Avril: »La Chaldée Chretienne«. Paris, 1892.
- I. B. Chabot: »Synodicon orientale où Recueil des Synodes nestoriens. Paris, 1902.
- S. Giamil: »Documenta relationum inter S. Sedem Apostolicam et Assyriorum orientalium seu Chaldaeorum ecclesiam tum jam edita tum majori ex parte nunc primum ex Arhivo Vaticano prolata notisque historicis illustrata«. Bessarione. Rim. 1898.—1903.
- S. Giamil: »Genuinae relationes inter Sedem apostolicam et Assyriorum orient. seu Chaldaeorum ecclesiam«. Roma, 1902.
- H. Labourt: »Le christianisme dans l'empire Perse«. Paris, 1904.
- F. Nau: »Nestorius d'après sources orientales«, Paris, 1911.
- M. Jugie: »Nestorius et la controverse Nestorienne«. Paris, 1902.
- J. Tfinkdji: »L'Église chaldéenne« u »Annuaire pontifical«. Paris, 1914.
- Dr. Fr. Grivec: »Vzhodne crkve in vzhodni obredi«. Ljubljana. Bog. Akad. K. X. 1930.
- L. Perrin: »Les Églises orientales«. Rome, 1929.
- R. Janin: »Les Églises séparées d'Orient«. Paris 1930.
- F. Nau: »Les Arabes Chrétiens de Mezopotamie et de Syrie« VII. au VIII. siècle«. Paris, 1933.
- C. de Clerq: »Les Églises d'Orient«, Paris, 1935.
- C. Lagier: »L'Orient Chretien des Apotres jusqu'a Photius«, Paris, 1935.
- R. Janin: »Les Églises orientales et les Rites orientaux«. III. Ed. Paris, 1935.
- M. Jugie: »Theologia dogmatica christianorum orientalium ab ecclesia catholica dissidentium«. Tom V. Paris, 1935.
- A. Rücker: »Die syrischen Kirchen« u »Der christliche Orient«. München 1936. H. 1. i 2.

SUMMARIUM.

»Bog. Smotra« Nr. 3. Nestoriani, in concilio Ephesimo damnati, medio saec. 4. ex Syria, quae partem imperii Bysantini constituebat, expulsi, in regno Persiae, et quidem in Chaldea seu Mezopotamia benigne suscepti sunt. Scholae Edessenae, ab imper. Zenone clausae, celeberrima schola Nisibitana successit. Ecclesia regni Persici usque nunc orthodoxa in synodo Beit-Lapatensi an. 484. errores Nestorii suscepit et sub Catholico Babaeo an. 498. ab orthodoxia in schisma et haeresim formaliter defecit. A fine saec. 5. regnum Persiae propriam habet ecclesiam, quae »Ecclesia Persarum« vel »Ecclesia Chaldaeorum« appellatur, et cujus asseclae se ipsos »Christianos Orientales«, »Syrios« seu »Syro-Chaldaeos« nominant. Regibus Persicis et post an. 654. principibus Arabicis faventibus ecclesia Persarum maxime florebat et se longe lateque extra fines imperii Persici et Arabici diffundebatur. Saec. 13. Syro-Chaldaei 27 metropoles necnon 230 dioeceses, ab Aegypto usque ad Sinas, et a Lacu Bajkalensi usque ad Cap Comorin numerabant.

Ecclesia Persarum, vigore interno et externo plena in scholis et numerosis coenobiis monasticis scientias sacras et profanas mirifice colebat. Literatura Syro-Chaldaica a saec. 5. usque ad saec. 14. omnes disciplinas theologicas in lingua chaldaica necnon arabica fovebat. Opera haec, praeclara nomina prodentia partim jam edita, partim in Archiviiis europaeicis inedita servantur. In hoc articulo conspectus literaturae theologicae secundum M. Jugie datur. Post saec. 13. invasionibus Tartarorum et Turcarum ecclesia Syro-chaldaica debilitata misere lapsa est.

Ecclesiae Persarum caput supremum et independens est Catholicus, qui initio Seleucia-Ctesiphonti, postea Bagdadi et Mossuli, postremo vero in oppido Kotchanes residebat. Reliquiae celebrimae quondam ecclesiae Chaldaicae usque ad novissima tempora in montibus Hakkari latitabant, unde post bellum novissimum (1914—1918) ejectae sunt. Modo in Syria septemtrionali vagantur. Eorum theologia, cultus et hierarchia describuntur.

»Bog Smotra« Nr. 4. Conatus, unionem Nestorianorum cum ecclesia Catholica promoventes saec. 13. incipiunt. Unio vera et stabilis cum structura hierarchica sub pontifice Julio III. facta est, qui Joannem Sulaka patriarcham Chaldaeorum consecravit. Fata unionis ab an. 1553. usque ad novissima tempora ex documentis Archivi Vaticani, opera Samuelis Giamil depromptis, fuse describuntur.

Historia unionis absoluta Golgotha Syro-Chaldaeorum unitorum et non unitorum post bellum novissimum juxta relationes missionariorum elucubratur. Assyrii, qui jam 3.000 annorum in confinibus a Ninive usque ad lacum Van habitabant, propria patria expulsi exules facti sunt. Calamitates externae unionem aliquomodo promovent, prouti ex relationibus missionariorum Mezopotamiae (Gesireh superior) patet. Unitorum Chaldaeorum hierarchia, disciplina necnon status hodiernus describitur.